

KLOOSTERORDEN (vervolg)

Van de kerk en het klooster van de Jezuïeten in de Voldersstraat bestaan er niet zo veel iconografische documenten. De beste, althans de meest gedetailleerde kopergravure is te vinden in de *Flandria Illustrata* van Sanderus, “Collegium Societatis Iesu Gandavensis”, en moet kort voor 1640 zijn gemaakt geworden toen de werken nog niet voltooid waren: de gebouwen die thans de Emiel Braunschouwe omvatten komen bv. niet voor op de prent.

Omdat de Jezuïeten steeds maar om nieuwe subsidies en steun verzochten, begon de stad er stilaan de brui van te hebben. In 1672 was de stadskas leeg doch de maat was vol voor de schepenen die de paters hun praalzucht verweten, “sulcke pompeuse ende costelycke wercken” daar waar de schepenen van 1631 hen juist het tegenovergestelde hadden verweten na de voltooiing van de kerk: “encor que plusieurs regrettent que la structure et l’architecture d’icelle (de kerk) nest si belle que conviendroit pour l’ornement d’une ville tant principale de Flandres”.

Het is tussen deze twee datums en verwijten in dat de gebouwen in Renaissancestijl op de hoek van Voldersstraat en Paddenhoek door de Jezuïeten werden opgetrokken. De monumentale poort in blauwe hardsteen is bekroond met een nis waarin men onlangs een beeld van de Maagd van Gent plaatste. De gevel is sober en werd voor enkele maanden geheel gerestaureerd, doch de meest karakteristieke gebouwen werden rond het binnenplein opgetrokken: de noordergevel met zijn negen boogvensters dagtekent van 1664 en is zeer elegant en evenwichtig terwijl de zuidergevel die een verdieping meer heeft en o.a. de bibliotheek van het klooster bevatte een interessant voorbeeld is van Renaissance stijl en een indrukwekkend aspect vertoont. Spijtig genoeg werden op de binnenkoer die oorspronkelijk als een ereplein werd bedoeld, allerhande werken uitgevoerd die het ensemble ontsieren.

In min dan veertig jaren hadden de Jezuïeten dus van de gotische stijl overgeschakeld naar de Renaissancestijl. Hun kerk was een van de laatste specimens van de gotiek in het Gentse: zij was 47 m. lang en 20 m. breed. Later werd zij versierd met werken van Rubens, de Craeyer en van Cleef en met een mooi beeld van de beschermheilige van de kerk, de Heilige Livinus, van de hand van Laurent Delvaux; het beeld werd in het begin van de vorige eeuw naar het Museum overgebracht.

Van de overige gebouwen, nl. kant Korte Meer, is niets overgebleven: aldaar verhief zich nochtans de z.g. Sodaliteit, d.w.z. het lokaal van de Congregaties die onder de leiding en hoede stonden van de Jezuïeten. In de Atlas

Goetghebuer zijn nog enkele tekeningen, litho's en aquarellen die herinneren aan een gebouw dat een voornamelijk rol heeft gespeeld in het amusementsleven van de stad. De Paters hadden er in 1649 een grote feestzaal op- en ingericht, officieel bedoeld voor de prijsuitdelingen, doch dag in dag uit aangewend tot allerhande doeleinden, meer in 't bijzonder toneelvoorstellingen, vergaderingen; later, na de afschaffing van de Orde, zou het een zaal worden voor voordrachten, huwelijken, banketten, politieke vergaderingen en noem maar op. De zaal bleef meer dan twee eeuwen zinderen van muziek en jolijt tot zij in 1889, tot grote ergernis van vele Gentenaren werd gesloopt.

Het ernstige en het vrolijke hadden er steeds hun beurt gekregen: vergaderingen van de "Minderjarige jongheid der Sodaliteit van het Kindeken Jesus" of van de "Sodaliteit der jonge Dochters van den Catechismus" naast balletten, dansavond en toneelvoorstellingen of viering van de ene of andere jubilaris, huwelijk of gouden bruiloft.

In hun college mochten de Jezuieten op het puik van de Gentse jeugd rekenen die er Nederlands en Frans maar ook en vooral Latijn en Grieks kwam studeren.

Hun onderwijs stond echter niet bij eenieder in geur van heiligheid; de Jezuieten waren machtig dankzij de kwaliteit van hun onderricht en de steun die zij bij hun oud-leerlingen vonden. Omdat zij machtig waren, telden zij veel vijanden, afgunstigen, belagers.

Lijsttrekkers van deze bestendige lastercampagnes waren de bisschoppen die moeilijk de onderwijsmethodes van de Jezuieten, hun gevaarlijkste concurrenten, konden verkroppen. Zelfs bisschop Triest, de grote meceen, droeg hen geen warm hart toe, en vervoegde het kamp van de theologen van de Leuvense Universiteit die de stellingen van de Jezuieten veroordeelden. Prosper Claeys is er als de kippen bij om de Paters met andermans zienswijze, door de modder te halen: "Ces doctrines (onderwezen door de Jezuieten) résumées en 26 propositions dans lesquelles les révérends pères, au moyen de restrictions mentales et de subtilités casuistiques parvenaient à excuser les plus grands crimes (sic) et à donner l'absolution aux coupables, furent condamnées par les théologiens de Louvain comme "fausses, pernicieuses, abominables, impies, exécrables et injurieuses aux sacrements"!

De Jezuieten en hun leerlingen haalden de schouders op of keken minachtend neer wanneer men ze in kerkelijke of burgerlijke middens aanviel, want ook met de Gentse schepenen was het niet elke dag liefde op 't eerste gezicht.

Zulks kon niet beletten dat de "goede paters" zich in een groeiend succes mochten verheugen. "Ten jare 1654, schrijft Frans De Potter, waren er 40 studenten in de klas van rhetorica, 36 in die der poësis, 108 voor de syntaxis, 46 voor de grammatica 61 voor het vijfde en 102 voor het zesde. In 1655 en 1674

hadden de Jezuiten meer dan 400 leerlingen". Van een succes gesproken in een stad die nauwelijks aan een bevolking van 50.000 inwoners geraakte. Maar toen reeds zegde men dat elke leerling die bij de Paters afzwaaide, in eigen familie en bij zijn vrienden een propagandist werd voor hun onderwijs.

Niet elke dag regende het subsidies van de gemeente, giften en legaten van brave lieden of lofbetuigingen van afgestudeerden. Af en toe viel er ook een zware dakpan op het klooster als bv. in de Nieuwjaarsnacht van 1679, dus kort nadat het klooster voltooid was, toen brand losbrak die de spits van de kerktoren in as legde en het dak van het College in de vlammen deed opgaan.

De Voorzienigheid stond andermaal aan de zijde van de Jezuiten, want een Minderbroeder waagde zijn leven om verder onheil te voorkomen en een zekere maarschalk d'Humières van het Franse leger dat toen Gent bezette, en die hoogstwaarschijnlijk een oud-leerling was van de Jezuiten in zijn land, stond de Paters al het voor het optrekken van legertenten beschikbaar hout af, zodat een nooddak kon worden opgetrokken dat na de terugtocht van de Fransen, dankzij een milde subsidie van de stad, door een stevig dak kon worden vervangen.

Het geluk zou niet immer de Jezuiten te hulp snellen en in 1773 kregen zij de kloep van de hamer. Om allerlei redenen die wij hier moeilijk uit de doeken kunnen doen, werd de Orde door Paus Clemens XIV opgeheven en deze beslissing die een van de grote vergissingen van het pausdom was, moest ook in de Oostenrijkse Nederlanden worden toegepast. De Gentse Jezuiten moesten derhalve hun matten oprollen: hetgeen zij gepresteerd hadden voor de opvoeding, het onderwijs, de wetenschap, de cultuur, werd met een pennetrek uit Rome te niet gedaan, en krachtens dezelfde beslissing van Clemens XIV werden de eigendommen van de Jezuiten in onze gewesten ex officio afgestaan en toebedeeld aan de Oostenrijkse bezetters!

Het werd, met instemming van bisschop en burgerlijke overheden een ware rush: men verkocht de kerkelijke voorwerpen, de handschriften en boeken uit de bibliotheek, daarna – voor minder dan een appel en een ei – sommige gebouwen. Het klooster – thans de burgemeester Braun-school – werd in bezit genomen door de Raad van Vlaanderen, nadien door de burgerlijke Rechtbank. Op de kerk legde het kapittel van Sint-Veerle beslag doch na de Franse Omwenteling werd zij verkocht, gesloopt en op die plaats werd door Lodewijk Roelandt de Aula van de nieuwe Universiteit opgetrokken.

In 1814 wiste Pius VII de fouten van Clemens XIV uit en schonk de Jezuiten nieuw en vruchtbaar leven terug. Willem I wou er zich als protestantse vorst natuurlijk niet bij neerleggen en de Jezuiten moesten de omwenteling van 1830 afwachten om de oude Gentse stede te kunnen vervoegen. Aan de

gebouwen in de Voldersstraat moest niet meer worden gedacht. De Paters kochten dan ook in de Savaanstraat de gebouwen van het voormalig St.-Barbaraklooster op waar zij zich onmiddellijk in een buitengewone toeloop van leerlingen mochten verheugen.

Bijna gelijktijdig kochten zij, in 1833, de gebouwen aan van de voormalige abdij van Oost-Eeklo op de hoek van de Oude Houtlei en Bestormstraat. Zij bouwden er een nieuwe kerk die op 13 januari 1844 werd ingezegend. Na wat meer dan een eeuw bestaan werd de “Residentie” opgedoekt, de kerk afgestaan aan het Hoger Sint-Lucasinstituut. Voor de tweede maal in min dan drie eeuwen verdween een klooster van de Jezuiten in het Gentse doch de Orde van Ignatius van Loyola bleef, wellicht nog sterker dan voorheen!

In het nummer van 10 januari 1838 van de “Vaderlander” lazen de Gentenaren niet zonder enige verwondering: “De paters predikheren, welke provisoirlijk hun verblijf in de Peperstraat waren gaan houden komen zich nu te verstaen met de eigenaers van het klooster der gewezen geschoeide karmelieten, gezegd O.L.-Vrouw Broeders, ten eynde dit klooster te gaan bewoonen”.

Het nieuws door de vlijtige journalist van de Vaderlander de stad Gent ingestuurd, was alleszins voorbarig; er moest immers nog eerst eens ernstig over centjes worden gepraat. Daags nadien sloeg de Vaderlander trouwens een nederig mea culpa:

“De tijding betrekkelijk het klooster der predikheren en het verhuizen der eerw. paters, die wij in onzen voorgaenden hebben afgekondigd, is niet echt!”

Op 12 maart 1838 gingen de deskundigen van de Predikheren en van de eigenaers, in casu de kerkfabriek van H. Kerst, tot de schatting over: de eigenaers kwamen tot de som van 170.000 fr., de paters tot een bedrag van 140.975 fr., beiden zeer laag gezien de zeer grote uitgestrektheid van het ensemble tussen Lange Steenstraat en Patershol. Er kwam een lichte toenadering tussen verkoper en mogelijke koper die zijn opbod opdreef tot 150.000 fr, doch de onderhandelingen sprongen definitief af met een brief dd. 12 september van de kerkfabriek: “Hebben de eer UE. te informeren in antwoorde op UE. brief van 5en deezer maand, dat wij den aldaer uijtgedrukten koopschat en voorgeschreven voorwaerde niet kunnen aanveirden”.

Het was een belangrijk, beslissend keerpunt in de geschiedenis van het oude kloosterensemble dat de laatste kans zag verkeken worden nog ooit een religieuze bestemming terug te krijgen.

Het is een lange, zeer lange, zeven eeuwenlange geschiedenis, met ganse hoofdstukken vol stille vroomheid, rust en geluk maar ook met enkele korte doch schrikwekkende paragrafen, deze die niettemin over het lot van klooster,

kerk en Orde beslisten.

Gent heeft twee soorten Karmelieten geteld: de geschoeide Karmelieten of Broeders van Onze-Lieve-Vrouw van de Karmel, voor de Gentenaren Lievevrouwebroeders, Vrouwebroers of Witte Broeders die men in de stad op het einde van de XIIIe eeuw ziet belanden en dan de Ongeschoeide Karmelieten die zich pas in 1641 in de Arteveldestad kwamen vestigen en die men ook de Discalsen of de paters met de blote voeten noemt: zij hebben nog steeds hun kerk en klooster in de Burgstraat. De ongeschoeide hebben een strengere regel en toen er nog koude winters waren in ons land en de kinderen jankten omdat zij koud aan de voeten hadden, krijsten de Gentse moeders:

“En wat moeten de bruine paters met hun blote voeten dan zeggen!” Aanvankelijk moet het een zegen zijn geweest voor de Karmelieten met diep uitgesneden sandalen te mogen lopen, want de Orde, zoals de naam het laat vermoeden, ontstond op de berg Karmel, ook al bekend door de avonturen van de profeet Elias, de man die zonder het vuurwerk te kennen, in een wagen van vuur ten hemel steeg! Op deze berg kwam zich omstreeks 1156 een kruisvaarder, Bertholdus, ingevolge een belofte midden in de strijd gedaan, vestigen en geleidelijk werd zijn voorbeeld nagevolgd door andere kruisvaarders die niet graag huiswaarts keerden en liefst als eremijt in een of andere grot van het heerlijk en zonnig landschap hun dagen gingen slijten. De patriarch van Jeruzalem stelde een Regel op die in 1226 door paus Honorarius III werd goedgekeurd.

Op de vlucht gedreven door snode Sarazenen, namen zij de wijk naar Europa, ontvingen een nieuwe Regel van paus Innocentius VI en gingen dan wijd en zijd kloosters stichten, o.a. in Parijs waar de Heilige Lodewijk in 1254 een zestal Karmelieten met zich mee had genomen.

Volgens de meeste auteurs arriveerden de eerste Karmelieten in Gent omstreeks 1280, volgens Arnoldus Bostius was het in 1272. Zij namen voorlopig hun intrek in de parochie van St-Michiels of van Ekkerghem in afwachting dat Filips Mouskes, bisschop van Doornik (Gent maakte toen deel uit van dat bisdom), over hun lot zou hebben beslist. De Karmelieten waren immers een contemplatieve bedelorde, d.w.z. dat zij leefden van aalmoezen, sermoenen, biecht, missen enz., m.a.w. dat zij geduchte concurrenten zouden worden voor de pastoors en voor de kloosterorden die al in Gent waren gevestigd. Het werd een bikkelharte strijd o.a. met de abt van St-Baafs, die eindigde met een compromisoplossing opgelegd door Mouskes: de Vrouwebroers kregen vast burgerrecht doch mits bepaalde voorwaarden die zovele vernederingen voor de jonge Orde uitmaakten: verbod biecht te horen, te prediken zonder uitdrukkelijke toelating van de bisschop, verbod een grotere klok dan deze van de Predikheren en van de Minderbroeders te luiden, verplichting jaarlijks een

gouden penning te schenken aan de abt van Sint-Baafs, verplichting de helft van de aalmoezen en giften ingezameld of ontvangen van parochianen van St.-Michiels, aan de pastoor van deze parochie af te staan, verbod andere personen dan leden van de Orde in hun klooster te begraven!

De keus voor de Vrouwebroers was beperkt: schandalige voorwaarden aanvaardden of met pak en zak en bedelstok de stad verlaten. Van twee kwalen kozen ze de beste en hun overste plaatste ootmoedig zijn handtekening onderaan deze karikatuur van overeenkomst waarin hij er zich tevens toe verbond later nooit de nietigverklaring ervan aan te vragen.

Het was een gok, doch al bijeen viel het prachtig uit voor de Broeders: de reactie van de bevolking kwam logisch en spontaan: zij koos partij voor de Karmelieten en zij bewees het metterdaad.

Reeds na enkele jaren verblijf in onze stad konden de Vrouwebroers, in 1285, in de Lange Steenstraat een groot stuk grond van de Abdij van Cambron aankopen. Op 19 oktober 1287 werd de eerste steen van het nieuwe klooster gelegd.

De werken schoten vlug op, mede dankzij de financiële steun van heel wat aanzienlijke families die ten andere de wens uitdrukten bij hun afsterven in de kerk van het klooster te worden begraven.

Dat namen de Gentse pastoors o.a. deze van 's Heilig Kerst en de monniken van St-Baafs, die er een aardige stuiver mee verdienden, zo maar niet: het conflict duurde meer dan twee eeuwen en werd pas bijgelegd in 1489 met de Gentse pastoors, in 1492 met deze van St-Michiels en Ekkerghem en in 1518 met de abt van St-Baafs en de pastoor van 's Heilig Kerst.

Geen mens die weet hoe de kloosterlingen er hun dagen in gebed sleten, welke op enkele uitzonderingen na, de grote en kleine gebeurtenissen waren die eeuw in eeuw uit het bestaan van klooster en kerk illustreerden: omzeggens gans het archief van de Vrouwe Broeders verging in de storm die na de inval van de Franse Republikeinen over ons land woedde. Wij moeten derhalve onze toevlucht nemen tot hetgeen getuigen of kroniekschrijvers er in de vorige eeuwen over schreven en het is bitter weinig; de voornaamste bron blijft nog steeds de "Chronycke des berghs Carmeli" van de hand van Wemmers, in 1666 verschenen, zelf een vertaling van Lezana. Onze Karmelieten schijnen een rustig bestaan te hebben geleid en zich in de sympathie en de genegenheid van de bevolking en van de overheden te hebben mogen verheugen. Het is in hun kerk dat Margareta van Vlaanderen, een bastaarddochter van graaf Lodewijk van Male, werd begraven: "Hier licht Edele en moghende vrouwe Margriete van Vlaanderen natuerliche dochter van Mynheer de moghende Lodewyck grave van Vlaanderen, Nevers, Rethel, Mher Hectors heere van

Veurteruddere, wyf was dewelcke starf int'jaer 1415, de 28 october. Op 3 april 1476 in de late avond werd kanselier Hugonet, de trouwe dienaar van Maria van Bourgondië, door de Gentenaren op de Vrijdagmarkt terechtgesteld, in de kerk van de Karmelieten begraven. Op 2 mei 1547 liet Maria van Hongarije er een plechtige Requiemmis celebreren ter nagedachtenis van de Franse koning Frans I, en twee dagen later voor wijlen Hendrik VIII van Engeland.

Vooraleer tot een beschrijving van het indrukwekkend ensemble van het Karmelietenklooster en van de tragische gebeurtenissen die er zich bij de Beeldenstorm afspeelden, over te gaan, moeten wij nog even wijzen op een historisch feit, een bladzijde petite histoire, die zich in 1500 in de kerk van de Geschoeide Karmelieten zou hebben voorgedaan. Het is Wemmers, die ten andere Lezana (overleden te Rome in 1569) vertaalt, die het ons reveleert: "In dit iaer is oock gheweest de gheluck-salige gheboorte van Carolus den Vijfde, wiens moeder Ioanna in de Carmeliten kercke den goddelijcken dienst hoorende tot Ghendt begost te ghevoelen den weedom van 't baren en naer 't Paleys gedragen sijnde heeft den ionghe keyser Carel ghebaert tot welcke ghedenckenisse sy eene goude Remonstrantie aen dat Clooster alsdan ghegheven heeft."

Prosper Claeys in een artikel van april 1904 en Henricus a S. Familia in zijn "Geschiedenis van het klooster der Karmelieten-Discalsen te Gent" in 1925 verschenen, hebben deze bewering overgenomen;" Laatstgenoemde auteur schrijft nochtans dat Johanna "een prachtig tabernakel aan de kerk der "Paters Lievevrouwenbroers schonk; welke overigens met kostbaar schilder- en snijwerk versierd was".

De kerk van de Karmelieten in de Lange Steenstraat was inderdaad slechts een boogscheut, van het Hof ten Walle (naderhand Prinsenhof geheten)verwijderd. Dat Johanna van Castilië, de echtgenote van Filips de Schone, er haar devotie kwam doen, bewijst dat ook haar genegenheid naar de Vrouwebroers ging.

Het verhaal dat, gezien de ernst van auteurs als Lezana en Wemmers, geloofwaardig voorkomt, drukt ook de kop in aan de legende volgens dewelke Johanna in haar mooiste gewaden 's avonds nog deelnam aan een bal in het Hof ten Walle; pas toen zij de eerste tekenen van de nakende geboorte voelde trok zij zich ijlings in een kleine kamer volgens de enen, in een buen retiro volgens andere auteurs terug om er Karel ter wereld te brengen, verhaal dat slechts in de XVIIIe eeuw onder de pen van Van der Vynckt voorkomt.

Pierre Kluyskens
(wordt vervolgd)